
**SOCIAL-ECONOMIC PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
PROFESSIONAL EDUCATION OF BULGARIAN WOMAN AFTER THE
LIBERATION OF BULGARIA**

Svetlana Nikolaeva, Ph.D

South-western university "Neofit Rilski", Blagoevgrad 2700, Bulgaria
snicolaeva@abv.bg

Abstract: The purpose of the historical-pedagogical study is to show the preconditions from social and economic character, paid attention on the development of the professional education of Bulgarian woman in the period 1878-1944. In the scope of the author's attention are also the role of the women organizations for the establishment of the professional schools and courses, Bulgarian policy during the 1930s and 1940s which result in the fact that in focus of the educational impact is the professional preparation of the village woman.

Keywords: professional education, women organizations, additional professional schools and courses.

**СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА РАЗВИТИЕТО НА
ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪЛГАРКАТА СЛЕД
ОСВОБОЖДЕНИЕТО**

Гл. ас. д-р Светлана Николаева

Югозападен университет "Неофит Рилски", Благоевград 2700, България snicolaeva@abv.bg

Резюме: Целта на историко-педагогическото изследване е да се разкрият предпоставките от социално и икономическо естество, оказали влияние върху развитието на женското професионално образование в България в периода 1878-1944г. В обсега на вниманието е и ролята на женските дружества за откриването на професионални училища и курсове, държавната политика през 30-те и 40-те години на XX век в резултат, на която във фокуса на образователното въздействие е професионалната подготовка на селската жена.

Ключови думи: професионално образование, женски дружества, допълнителни професионални училища и курсове.

1. УВОД

Представеното изложение е част от историко-педагогическо изследване, чиято цел е да се открият онези моменти от развитието на женското професионално образование върху, които е оказало силно влияние икономическото развитие и обществените нагласи. Търси се отговор и на въпросите: Защо във фокуса на образователното въздействие е професионалната подготовка на селската жена? Еднаква ли са усилията на държавата в наложилите се "двуполов модел" за професионално образование?

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

В края на XIX век женските дружества от предосвободения период възстановяват своята дейност, с иниципирането на дейности за просвета на жената и благотворителност. И ако за откриването на първите мъжките професионални училища инициптивата е на държавата, то грижите за девическото професионално образование принадлежи на женските дружества. През 1893г. дружеството "Майка" в София открива първото женско стопанско училище "Мария Луиза". По примера на Софийското женско дружество, други дружества и частни лица откриват и издържат девически професионални училища в страната. Ангажираността на женските дружества към професионалната подготовка на девойките е продиктувана от това, че от една страна много момичета по различни причини не могат да продължат образованието си в общообразователните училища, а от друга, икономическите условия налагат все повече жени да търсят работа извън къщи, за да подпомогнат финансово себе си и семействата си. На жената се отрежда образование, което да отговаря на нейната роля в семейството. Както отбелязва Красимира Даскалова "в унисон с вярата на обществото в различното предназначение и възможности на мъжкия и женския пол, момичетата са ориентирани към специални училища, които са "подходящи" и в "съгласие" с тяхната

“природа” и “задължения” към нацията”. (Даскалова, 2003:17) “Двуполовият модел” е в основата на държавната политика по отношение на девическото и мъжкото професионално образование. Девическото професионално образование е дискриминирано от държавата за разлика от това на младежите. Тя, в лицето на Министерството на търговията и земеделието не отделя средства за женските професионални училища, не разработва нормативни документи, които да регулират функционирането им, а в същото време в началото на XX век броя им достига над сто. К. Списаревски в статията си “Женското професионално образование у нас” 1906г.изяснява причините довели до бързото им нарастване като прави анализ на пазарната ситуация и на използването на женския труд в различните производствени сфери. Засиленото търсене на конфекционни изделия води до непрекъснато увеличаване на вноса им. Предприемчиви българи започват да внасят машини за производството им в България. Работните места в новооткритите ателиета и фабрики се заемат от девойки и жени. Предпочитат се кандидатки с професионална подготовка, а стопанските училища единствени в този период могат да задоволят изискванията на пазара на труда. Това довежда до увеличаването на стопанските училища и курсовете, в които се обучават девойки и жени. За потвърждение на икономическите и стопански условия, които обуславят бързия развой на женското професионално образование можем да представим данни за внесените артикули: вълнени чорапи и ръкавици – вноса от 1899 г. до 1904 г. възлиза на 456 560 лв., за пет години се е увеличил три пъти; шапки (мъжки и женски) – осъществен внос за 908 058 лв.; готови долни дрехи, вратовръзки и корсети – 3 552 502 лв.; покривки, чаршафи и пердета – 814 019 лв.; копринени и вълнени дантели, гайтани, ленти – вноса им достига до 554 468 лв.; изкуствени цветя – 477 785 лв. При обобщаването на горепосочената информацията са използвани данни представена от Б. Балкански и И. Списаревски. (Балкански, 1914:54-55), (Списаревски, 1906:588-590) От тях се вижда, че в България се внасят за милиони левове артикули, които с всяка година все повече се търсят и чието производство не представлява трудност. Женските професионални училища и курсове се увеличават, за да задоволят изискванията на пазарната ситуация. От значение е и техническото осигуряване на този вид изделия. Така например до 1910 г. у нас се внасят машини за шев, плетене и бродиране на стойност 1 066 243 лв. Включването на жените в този вид производство води до намаляване на вноса, увеличаването на доходите в семейството и по-ниски цени на изделията.

Частната инициатива в края на XIX и началото на XX век изпреварва държавата, ориентира се в пазарната ситуация и подготвя подходящите кадри. Към стопанските училища се откриват и кратковременни професионални курсове за жени, които не могат да учат редовно. За обучението си ученичките и курсистките заплащат определена такса. По частна инициатива също се организират временни женски курсове по горни и долни дрехи, цветарство, шапкарство, корсетарство и др., с продължителност от един до десет месеца. До 1914 г. са открити 107 курса.. Разпределението им по окръзи е следното: “Бургаски – 15 курса; Варненски – 8; Кюстендилски- 6; Русенски – 4; Софийски -23; Пловдивски -12; Плевенски -5; Видински – 1; Врачански -4; Старозагорски – 11; Търновски -15; Шуменски -3.”(Балкански, 1906:61) Няма данни какъв е броя на завършилите. Ръководителки на курсовете са учителки от стопанските училища със съответната професионална подготовка. Чрез курсовете се дава възможност на жените да започнат самостоятелна професионална дейност или да си намерят работа в “модните ателиета”.

В началото на XX век се поставя и въпросът за професионалното образование на жената, чиято професионална дейност е свързана със земеделието. Необходимостта от знания за жената-стопанка наравно с тия на мъжа се поставя за първи път на заседание на Земеделския съвет, свикан от А. Людцканов през 1901г., по повод обсъждането на състоянието на земеделските училища. В изказването си Христо Калчев насочва вниманието на участниците към ползата от женски земеделски училища. По късно Министерството на търговията и земеделието изпраща в чужбина девойки да учат млекоарство. След завръщането им, няколко от тях са назначени за пътуващи учителки. Така се поставя началото на девическото земеделско образование

Христо Калчев изтъкват необходимостта от разширяване на земеделско-домакинското образование на заетите със селскостопанска дейност жени. Посочените аргументи са в тясна връзка с ролята на жената в селското домакинство, с отглеждането и възпитанието на бъдещите граждани. Той предлага да се даде предимство в организирането на подвижни /амбулантни/ земеделско-домакински училища. Положителното е, че те по-лесно могат да се приспособят към различните условия като се увеличи или намали срока на обучение, да се разшири или съгъсти програма в зависимост от конкретните обстоятелства. Подвижните земеделско-домакински училища намират широко разпространение в Холандия и Чехия. Основателно е уточнението, което прави, че ще възприемем само онова, което се диктува от наличните у нас условия. Ограниченият откъм средства земеделец, ако има възможност се грижи преди всичко за образованието на синовете си. Не са и без значение предразсъдъците за “приличие”, “нравственост”, които не му позволяват да разреши на възрастната си дъщеря да напусне селото и да живее на чуждо място. На подвижните

земеделско-домакински училища се възлагат надежди да обхванат по-голяма част от девойките, които се занимават със земеделие, тъй като зимните земеделски училища са предназначени за възрастните земеделци. От избора на учебните предмети и учебно съдържание до голяма степен ще зависи според автора успеха на тези училища. “Голяма грешка би било, която би компрометирала успеха още в самото начало – преценява Калчев – ако направим една копия от програмите на мъжките училища или даже повърхностни изменения, и особено ако копираме програмите на чуждестранните девически училища и курсове от тоя род.” (Калчев, 1910:114) Изказаните мнения и аргументи за предоставяне на възможности за разширяване на земеделско-домакинската подготовка на селската девойка и жена са подновени през 30-те и особено засилени през 40-те години на XX век. Ограничено и крайно звучи мнението на Ат. Михов за отдалечаване на селските девойки от девическите професионални училища в градовете, с опасението, че отделена от селото “тя добива една външна култура, чужда и излишна за нея.” “Тя се учи на неща чужди на нашата селска действителност” – продължава същият автор. Абсолютизира значението на допълнителните земеделски училища като единствена възможност за селската девойка да получи образование, което да е “съобразено с нашата селска действителност.” Според него откриването на домакинско- професионални училища в селата “ще спъват желаната революция в бита на селото”. (Михов, 1942:132) Национал-социалистическите идеи, които се появяват в междувоенния период в България дават отражение върху образователната насоченост към българската девойка и жена. Привържениците на десния национализъм говорят “не за “права”, а за “задължения” и за “великата мисия” на жената за продължението на българската “раса””. Те трансформират правото на образование в задължение: образованието е необходимо на жените, за да са по-добри майки, да са отговорни за възпитанието на полезни и дисциплинирани бъдещите граждани на българската нация. Поставят се под съмнение решения, чрез които се предоставят еднакви възможности за образование на девойките и младежите. Задават се въпроси дали е нормално и препоръчително да не се държи сметка за пола ѝ, за психофизиологическите ѝ особености и за предназначението ѝ в живота”. Предназначението ѝ в живота се свързва преди всичко с това да бъде майка, домакиня и стопанка. Настоява се за въвеждането на допълнителни курсове по домакинство, отглеждане на деца и хранене. С това се цели да се разшири подготовка на българската девойка за осъществяването на “основната ѝ мисия”. Привържениците на националистическите идеи подчертават, че допълнителните училища в Германия, Италия се ползват от страна на държавата с голямо внимание поради възможността да подготвят не само добри професионалисти, но и полезни граждани.

Новата насока на политиката на Министерството на земеделието и държавните имоти в средата на 30-те години на XX век е свързана с подобряване условията на живот в българското село. “В допълнение на грижите за подобряване на земеделското производство, които целят увеличаването на националния доход, грижите за подобряване бита на селото имат за задача правилното и целесъобразно изразходване на този доход за благото и мощта на нацията. За разлика от грижите за производството, които имат за обект земеделското стопанство, грижите за подобряване бита имат за обект човека – земеделския стопанин и неговото семейство, които творят материалните блага в нашата страна.” (Бирников, 1942:7-8) Тази грижа се съчетава с разработването на “конкретен план за работа и система от реални ударни мероприятия, насочени да подобрят условията на живота в българското село. (Бирников, 1942:7) Разбирането, че цялостната дейност за стопанското и културно подобрене на селото е тясно свързана със земеделското образование, оказва силно влияние най-вече върху целта и задачите на допълнителното земеделско образование. Целта не е насочена само към повишаване на общата и специална култура на селското население, тя се разширява с подготовката за извършване на подобрителни дейности в земеделските стопанства и домакинства и отглеждането и възпитанието на децата. Във фокуса на вниманието е селската жена и произтичащите задачи са свързани в голяма степен с насочване на образователното въздействие към нея. Тя се определя като “една от централните фигури в целокупния духовен и стопански живот на селото.” (Бирников, 1942:7) Усилията за специалната и подготовка за живота, като домакиня и майка, и участничка наравно с мъжа в селскостопанските дейности са от съществено значение за засилване на земеделското производство и подобряването на живота в селото. Земеделско – домакинските секции към допълнителните училища имат за задача: да подготвят селската жена да може да оползотворява и запазва по-добре произведените в стопанството хранителни продукти и разумно да ги използва с цел да осигури правилно и разнообразно хранене на семейството си; да усвои умения за изработването на подходящо от хигиенна и естетическа гледна точка облекло за членовете на домакинството, предимно от домашно произведени текстилни материали; да се научи селската домакиня как да направи селския дом по-уютен и хигиеничен; да се запознаят със значението на личната хигиена, по специално с хигиената на бременната жена, с оказването на първа помощ при нещастни случаи и полагане на грижи за болни; запознаването с периодите в развитието

на детето и полагане на грижи за отглеждането и възпитанието му; умение да организира свободното си време. Учебните предмети включени в учебния план са съобразени с приоритетите на допълнителното професионално образование през този етап от развитието му. В учебния план на девическите отдели са застъпени: от общообразователните - български език, българска история, българска география, здравеопазване и болноглеждане; домакински предмети - домакинство, майчинство и детство, готварство и хлебарство, консервиране, предачество и тъкачество, шев; учебни предмети със земеделско – стопанска насоченост – земеделие, скотовъдство и млекоарство, пчеларство, бубарство, птицевъдство, зайцевъдство, овощарство, цветарство, зеленичарство /зеленчукопроизводство/.

Правилното отглеждане и възпитание на децата, изисква предварителна подготовка на бъдещата майка за тази й отговорна дейност. Със съдействието на Младежкия червен кръст се уреждат за първи път през 1937 г. петдесет курса по майчинство и детство в девическите гимназии, които са посетени от 1 200 ученички. Въвеждането на учебен предмет “майчинство и детство” в допълнителните земеделски училища се определя като добро решение. Особено активна е дейността на здравно-съветателните станции сред селското население чрез организираните от тях курсове.

През 30-те години на XX век отношението към образованието на жената не се различава особено от това в началото на века. Отново се определя като неспоредително българската девойка да се обучава наравно с момчетата, по едни и същи програми, без “да се държи сметка за пола й, за психофизиологическите и особености и за назначението и в живота.” (Чакъров, 1935:28-29) Предназначението и в живота се свързва преди всичко с това да бъде майка, домакиня и стопанка. Общественият нагласи ориентират усилията на държавните институции към образование на девойката съобразно отредените и роли и откриването на училища за постигане на тези цели. П. Николов, Ст. Чакъров се обединяват около мнението за необходимостта от откриването на специални девически училища, които да не дават право за постъпване в университета. Насочва се общественото мнение към създаването на ограничителни мерки за постъпване във висшите учебни заведения. Двамата автори в подкрепа на предложението си привеждат данни за броя на постъпилите и завършилите студентки в университета, според тях “едва 12% от постъпилите студентки завършват напълно университета. От 3 000 студентки за пет учебни години от 1919/1920 до 1923/1924 са завършили само 350.” / 7,433 /

3.ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направеното проучване могат да се направят следните изводи: Препоръките от дискусиите относно професионалното образование на девойката и жената са насочени към: създаване на организационни условия за намаляване броя на девойките обучавани във висшите училища; насочване на усилията за получаване на земеделско-домакинско и допълнително образование, което да не откъсва девойката и жената от отредената и среда. Откриването на нови хоризонти за професионално образование и усъвършенстване се определя като “чуждо и излишно”, неотговарящо на действителността и на отредената им роля. До първата световна война откриването и издръжката на девическите професионални училища е дело на женските дружества. Частната активност в подготовката на подходящи кадри е резултат от бързото ориентиране в пазарната ситуация. Държавата и общините проявяват по-съществена дейност в тази посока след световната война. Значителни резултати се постигат в обхващането на девойките и жените в различните форми за допълнителното професионално образование.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Балкански, Б. (1914). Професионалното образование в България, с.73
- [2] Бирников, Д. (1942). Проблеми в живота на селското земеделско население и мерки за тяхното разрешаване. – Земеделско образование, 3-4, с. 1-16
- [3] Даскалова, К., Женската идентичност: норми, представи, образи в българската култура от XIX век-началото на XX век. <http://ilit.bg/bi/include.php?file=daskalova>
- [4] Иванова, Д. (1935). Девическото професионално образование. –Образование,2, с.71-75
- [5] Калчев, Х. (1910). Девическото земеделско-домакинско учение. –Земеделие,8, с.113-115
- [6] Михов, А. (1942). Девическото земеделско и професионално-домакинско образование в България. –Аграрни проблеми, 4-5, с.129-132
- [7] Николов, П., (1939). Професионалното образование в България. – Училищен преглед, 4
- [8] Списаревски, К., (1906). Женското професионално образование у нас, - Списание на българското икономическо дружество, 9, с. 583-596
- [9] Чакъров, С., (1935). Новобългарското образование (принос за рационализиране на образователната система). с. 34